

Bland granar och grannar

Om skadestånd för granbarkborreangrepp i skog

Lovisa Helmius*

Abstract

The spruce bark beetle, *Ips typographus*, is a natural part of the Swedish forest ecosystem but causes severe financial damage in forestry. Since 2018, the spruce bark beetle infestations have been substantial in Sweden. This thesis examines whether established Swedish law presents a possibility to claim damages for spruce bark beetle infestations that may derive from an adjacent nature reserve or production forest. The conclusion drawn is that the regulation of compensation for certain kinds of environmental damage in the Swedish Environmental Code probably would not be applicable as a legal basis for such a claim, but neighbour law and the Swedish Torts Act would be. The legal regulation of spruce bark beetle control obliges owners of production forests to take care of damaged, fresh spruce wood, while such an obligation often does not exist in nature reserves. If such an obligation is at hand but has not been complied with, the defendant might be negligent. However, to prove causality regarding the origins of a specific infestation might bring problems, which altogether means that an action for damages faces considerable difficulties.

1. Inledning

Granbarkborre¹, *Ips typographus*, är en av de värsta skadegörarna i svenskt skogsbruk. Sedan 2018 har skadorna av granbarkborre ökat kraf-

tigt i Götaland och Svealand och sammanlagt har granbarkborreangreppen sedan dess inneburit skador som motsvarar ett virkesvärde på nära 12 miljarder kronor.² Granbarkborreangrepp är dock även en naturlig del av det skogliga ekosystemets processer. På landskapsnivå innebär angreppen ett varierat skogslandskap där många arter kan trivas, genom att luckor i skogen och stora mängder död granved skapas.³ Död ved är en bristvara i svensk skog idag, vilket innebär ett hot mot biologisk mångfald.⁴

För att förebygga storskalig spridning av granbarkborrar är skogsägare i Sverige ålagda vissa skyldigheter, som att omhänderta nydöd granved i skogen. Dessa skyldigheter tillämpas som huvudregel inte i formellt skyddade områden, till exempel naturreservat, där död ved i stället ofta eftersträvas. Den rättsliga regleringen av granbarkborrar illustrerar på så sätt hur produktionsintresset och miljöintresset,

vårterminen 2022. Författaren vill rikta ett stort tack till de som på olika sätt hjälpte till i skrivandet av examensarbetet.

¹ Även benämnd åttatandad barkborre.

² SLU-nyhet: "Skadorna av granbarkborre högre än väntat – kvar på rekordhöga nivåer", *SLU*, publicerad 21 november 2021, hämtad 20 januari 2022. <https://www.slu.se/ew-nyheter/2021/11/skadorna-av-granbarkborre-storre-an-vantat>.

³ E. Ottosson: Granbarkborre och dess effekter på biologisk mångfald. Sammanställning av aktuell kunskap om granbarkborrens kända påverkan på biologisk mångfald och strukturer NV-00099-20 (SLU Artdatabanken 2020) s. 4 och 7.

⁴ Skogsstyrelsen: *Fördjupad utvärdering av Levande skogar 2019*, Skogsstyrelsen rapport 2019/2 s. 18 och 44 f.

* Jur. kand. och verksam som forskningsassistent vid SLU. Artikeln är en bearbetning av författarens examensarbete "Bland granar och grannar. Ansvar och risk för granbarkborreangrepp i skog", Uppsala universitet,

skogsvårdslagens jämställda mål,⁵ kan komma i konflikt med varandra. Konflikten kan bli rent konkret – granbarkborrar kan sprida sig från skyddad skog till närliggande brukad skog. Detta leder till frågor om ersättning till drabbade skogsägare. En domstolsaktuell fråga är om det i sådana lägen finns förutsättningar att bevilja skadestånd från staten. I ett pågående mål vid mark- och miljödomstolen har AB Karl Hedin Skog stämt den svenska staten för spridning av granbarkborrar från ett naturreservat.⁶ Ytterligare en skogsägare väntas under 2022 lämna in en liknande stämningsansökan mot staten.⁷ Skog i direkt anslutning till skyddad skog löper större risk att drabbas av angrepp.⁸ Granbarkborreangrepp i skyddad skog påverkar dock inte angreppen i landskapet i stort och den mesta spridningen av granbarkborrar sker mellan brukade skogar.⁹ Det är därför också av vikt att utreda om det går att få skadestånd för spridning från brukad skog.¹⁰

Syftet med denna text är att utreda om det enligt gällande svensk rätt är möjligt för en skogsägare att få skadestånd för skador på skog orsakade av granbarkborreangrepp som kan härstamma från närliggande naturreservat eller brukad skog. Som en del av detta utreds i någon mån vilka miljöhänsyn som kan tas i en granbarkborreprocess.

⁵ 1 § skogsvårdslagen (1979:429).

⁶ AB Karl Hedin Skog mot Staten genom Naturvårdsverket i mål vid Mark- och miljödomstolen vid Nacka tingsrätt nr M 816-21.

⁷ Frida Wästling, jurist på Ludvig & Co, ombud på kärandesidan (telefonsamtal, 30 maj 2022). Textpartiet har godkänts före publicering..

⁸ M. Schroeder och J. Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre", *Fakta skog*, nr 3 (SLU, 2020) s. 3.

⁹ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 1.

¹⁰ Med brukad skog avser jag skog som tas i anspråk för virkesproduktion och som inte är formellt skyddad. Att även skog i naturreservat i vissa fall brukas framkommer nedan.

Naturreservat har valts som exempel på områdesskydd för att de används omfattande i myndigheternas vardagliga arbete och kan bildas utan större svårigheter¹¹ och för att det är naturreservat som är aktuella i de två nämnda rättsprocesserna. Även andra slags skyddade områden kan dock sprida granbarkborrar och kunde vara aktuellt att undersöka.¹² I artikeln utreds enbart utomobligatoriskt skadestånd, det vill säga skadestånd utanför kontraktsförhållanden.¹³

I svensk rätt, till skillnad från i finländsk rätt,¹⁴ saknas särskilda bestämmelser om skadestånd för insektsskador på skog. Tre grunder för skadeståndsskyldighet utreds här:¹⁵ först 32 kap. miljöbalken (1998:808), som används som rättslig grund i de båda nämnda processerna, därefter den skrivna och den oskrivna grannelagsrätten, som reglerar rättsförhållanden mellan grannar, och sist skadeståndslagen, som är *lex generalis* i skadeståndsrätten¹⁶. Det kan tilläggas att olika forumregler gäller för de olika rättskomplexen. Behörig domstol för talan enligt 32 kap. miljöbalken är mark- och miljödomstol,¹⁷ som dock inte är behörig att uppta andra skadeståndsrättsliga frågor. Då är käranden i stället hänvisad till allmän domstol.¹⁸

¹¹ Jfr Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen: Nationell strategi för formellt skydd av skog, reviderad version 2017 s. 48.

¹² Här avses framför allt naturvårdsavtal, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden, som är relativt mångtaliga och ofta skyddar just skogsmark, vilket innebär att de i hög grad gränsar till oskyddad skog, se SCB: Skyddad natur 2020-12-31 MI 41 2020A01 s. 6 och 51.

¹³ J. Hellner och M. Radetzki: *Skadeståndsrätt*, 10:e uppl. (Norstedts Juridik, 2018) 1.1.

¹⁴ Se 20–21 §§ lagen om bekämpning av skogsskador (FFS 1087/2013).

¹⁵ Jfr Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* (Norstedts Juridik, 2011) s. 105–118.

¹⁶ 1 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207).

¹⁷ 21 kap. 1 § 1 st. 6 p. miljöbalken.

¹⁸ 10 kap. rättegångsbalken (1942:740). Att detta kan innebära nackdelar för käranden är uppenbart, se P.H.

Materialet som används är framför allt författningstext, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin. Då det saknas svenska rättsfall om skogsskadeinsekter från högre instanser används här en tingsrättsdom på ämnet, den enda från de senaste tio åren. Det målet var baserat på skadeståndslagen och handlade om påstådd granbarkborrespridning inte från skog, utan från virkesterminaler¹⁹ (nedan terminaldomen).²⁰ Miljö- och skadeståndsrättslig doktrin har bara i viss utsträckning diskuterat frågan om skadestånd vid angrepp av skadeinsekter.²¹ I Sverige finns det allmänt sett relativt lite skrivet om rättsområdena mellan miljörett och skadeståndsrätt.²² För att veta om skadeståndsrättens krav är uppfyllda vid spridning av granbarkborreangrepp, behövs utöver de klassiska rättskällorna även naturvetenskaplig litteratur, som ger kunskap om granbarkborrens levnad. Material efter 1 februari 2022 beaktas bara undantagsvis.

I artikeln ges först ett avsnitt med bakgrund om granbarkborrar och svensk skog. Därefter presenteras den författning som reglerar bekämpning av granbarkborrar i brukad skog respektive naturreservat. Utifrån miljöbalken, granelagsrätten och skadeståndslagen behandlas sedan tre centrala skadeståndsrättsliga frågor: ansvarsgrund, ansvarsgräns och ersättningsberäkning.²³ Sist i artikeln återfinns en sammanfattande avslutning.

Lindblom: *Miljöprocess Del I* (Iustus, 2001) s. 47–52 och om granelagsrätt och miljöbalken särskilt s. 43.

¹⁹ En terminal är en mottagnings- och lagringsplats för avverkat virke.

²⁰ Jönköpings tingsrätts dom den 23 maj 2012 i mål nr T 3648-10.

²¹ Se nedan avsnitt 4 och 6. Christer Ödberg har i sin avhandling berört inomkontraktuella frågor vid angrepp av skadeinsekter, C. Ödberg: "Skogsavverkningsrätt" (Diss, Luleå tekniska universitet, 2004) s. 82–86.

²² B. Bengtsson: *Skadestånd vid miljöskada* s. 11.

²³ Se t.ex. H. Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* (Iustus, 2013) s. 31 f.

2. Granbarkborrar och svensk skog

För att avgöra om det går att få skadestånd för granbarkborreangrepp, behövs fakta om dem och om svenskt skogsbruk. Granbarkborren är en ca 5 mm lång skalbagge som förekommer naturligt i hela Sverige.²⁴ Granbarkborren förökar sig och lägger ägg under granbark, där larverna sedan kläcks, äter upp sig genom att gnaga av innerbarken, förpuppas och 8–10 veckor efter äggläggning kläcks som fullbildade skalbaggar.²⁵ Den vuxna granbarkborren kan flyga flera kilometer på jakt efter en plats att föröka sig på. Hur långt den flyger beror på i vilket skick den är, vädret och var det finns lämpligt förökningsmaterial.²⁶

Det lämpliga förökningsmaterialet är alltså granar och barkborren föredrar nyligen döda träd.²⁷ Det innebär att bland annat vindfällen, det vill säga träd som fällts i storm, är begärliga som förökningsplats.²⁸ Granar som varit döda mer än ca ett år är dock inte längre intressanta för granbarkborren.²⁹ Granbarkborrar kan även angripa levande granar. Är den levande granen stressad och har nedsatt försvarsförmåga, på grund av till exempel långvarig torka eller att den står vid en nyligen gjord hyggeskant, kan angreppen vara framgångsrika.³⁰ Då dör granen, eftersom bark-

²⁴ B. Ehnström och R. Axelsson: *Insektsgnag i bark och ved* (Artdatabanken, SLU, 2002) s. 392.

²⁵ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 1 och Ehnström & Axelsson: *Insektsgnag i bark och ved* s. 20.

²⁶ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 2.

²⁷ Ehnström & Axelsson: *Insektsgnag i bark och ved* s. 392.

²⁸ M. Schroeder och S. Kärverno: "Var är risken störst för att granbarkborre ska döda träd?" *Fakta skog*, nr 7 (SLU, 2015) s. 3 och prop. 1978/79:110 s. 56.

²⁹ Ehnström & Axelsson: *Insektsgnag i bark och ved* s. 38 och 40.

³⁰ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 2 och P.E. Larsson, G. Isacsson, O. Rosenberg, J. Weslien och G. Örlander: "Projekt 'Granbarkborre 2020' Granbarkborrefällors fångst-

borrelarverna skär av dess ledningssystem.³¹ För att döda en levande gran krävs att ett stort antal granbarkborrar angriper den samtidigt. En förutsättning för de koordinerade angreppen är att granbarkborrarna avger feromoner, särskilda doftämnen, som lockar artfränder till platsen.³² Blir granbarkborrarna väldigt många, till exempel efter stora stormar och extrem torka, kan de även lyckas angripa mer livskraftiga granar.³³ Det skedde under 2018 och sedan dess har angreppen i Sverige varit omfattande. Under 2021 uppskattas att 8,1 miljoner m³sk (skogskubikmeter) stående gran angreps av granbarkborrar.³⁴ Detta kan jämföras med att ca 90 miljoner m³sk virke, av alla trädslag, avverkas i svenskt skogsbruk varje år.³⁵

Inom svenskt skogsbruk är trakthyggesbruk det klart vanligaste skogsskötselsystemet. Det bygger på likåldriga och enskiktade skogar,³⁶ ofta med ett och samma trädslag. Vid trakthyggesbruk avverkas nästan alla träd samtidigt i en så kallad slutavverkning. Därefter föryngras skogen, oftast genom plantering.³⁷ *Ståndortsanpassad* föryngring innebär att det trädslag väljs som passar bäst på platsen där det ska växa. På grund av risken för älgbetesskador på tallskog händer det dock relativt ofta att gran planteras på mark som egentligen är mer lämpad för tall. Det ger mindre motståndskraftiga granar, vilket i sin tur ökar risken för skador från bland annat

granbarkborre.³⁸ När granbarkborrar har dödat en gran är virket inte lika mycket värt. Ju snabbare avverkning sker efter angrepp, desto mer av virkesvärdet går att rädda.³⁹

Det finns sätt att motverka granbarkborreangrepp och skydda skogsbruket. Risken för granbarkborreangrepp minskar om stormfällda granar och angripna stående granar tas bort.⁴⁰ Som visas i nästa avsnitt, är skogsägare ibland skyldiga att göra det.

3. Reglering om åtgärder mot granbarkborrar

För att skydda skogsproduktionen finns det lagreglering om bekämpning och förebyggande av skadeinsekter.⁴¹ Ett bemyndigande till regering och myndighet att utfärda föreskrifter har hittills funnits i skogsvårdslagen⁴² men väntas snart i stället återfinnas i en ny växtskyddslag⁴³. Med stöd i bemyndigandet i skogsvårdslagen har Skogsstyrelsen utfärdat föreskrifter om åtgärder mot skadliga insekter (nedan granbarkborreföreskrifterna).⁴⁴ Föreskrifterna reglerar tre skadeinsekter⁴⁵ varav granbarkborre är den ekonomiskt mest betydelsefulla. Det förefaller möjligt att Skogsstyrelsens föreskrifter förblir materiellt oförändrade efter antagande av den nya växtskyddslagen.⁴⁶ Föreskrifterna gäller

förmåga och effekt på närliggande skog" Skogforsk februari 2021 s. 3.

³¹ Ehnström & Axelsson: *Insektsgnag i bark och ved* s. 72.

³² Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 2.

³³ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 2.

³⁴ S. Wulff och C. Roberge: "Inventering av granbarkborreangrepp i Götaland och Svealand 2021" (SLU, 2021) s. 8 f.

³⁵ SOU 2020:73 s. 96.

³⁶ SOU 2020:73 s. 89–91.

³⁷ SOU 2020:73 s. 89–91.

³⁸ SOU 2020:73 s. 90.

³⁹ Skogssällskapet: "Lägre betalt för barkborreskadat virke", *Skogssällskapet*, senast reviderad 18 november 2019, hämtad 2 februari 2022. <https://www.skogssallsskapet.se/kunskapsbank/artiklar/2019-03-07-lagre-betalt-for-barkborreskadat-virke.html>.

⁴⁰ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 1.

⁴¹ Prop. 1976/77:111 särskilt s. 13 och prop. 1978/79:110 s. 56 f.

⁴² 29 § skogsvårdslagen.

⁴³ Se prop. 2021/22:148 och där föreslagen 7 §. Lagen föreslås träda i kraft 1 juli 2022.

⁴⁴ 6 kap. Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd till skogsvårdslagen (SKSFS 2011:7).

⁴⁵ 6 kap. 7 § SKSFS 2011:7.

⁴⁶ Prop. 2021/22:148 s. 44 och 64.

i stort sett all brukad skog.⁴⁷ I naturreservat är saken lite mer komplicerad, vilket snart framgår. Först ges en genomgång av granbarkborreföreskrifterna.

Den här mest intressanta åtgärd som regleras i föreskrifterna om barkborrebekämpning är omhändertagande av skadat virke. När mer än 5 m³sk färskt granvirke inom ett hektar skadats genom storm, snöbrott, brand eller på annat sätt, ska den volym skadat virke som överstiger 5 m³sk *utforslas* eller *göras otjänlig som yngelmateriäl* före vissa datum.⁴⁸ Med färskt granvirke avses stamvirke som är lämpligt för granbarkborren att föröka sig i.⁴⁹ Utforsling innebär att det skadade virket tas ut från skogen. Alternativet, att göra virket otjänligt som yngelmateriäl, kan uppnås genom till exempel avbarkning.⁵⁰ Syftet med regeln är att granvirke som skadas under året inte ska ligga kvar i skogen under sommaren, när granbarkborren svärmar och söker efter just nydött virke med barken kvar. Av samma skäl finns det regler om hur länge avverkat virke får ligga i virkesvältor över sommaren.⁵¹

Det föreligger ingen generell skyldighet att avverka stående angripna träd. Skogsstyrelsen kan dock inrätta *särskilda bekämpningsområden* där den kan *förelägga om avverkning* av angripna träd.⁵² I skrivande stund finns ett särskilt bekämpningsområde som täcker stora delar av Götaland och Svealand.⁵³ Inom det särskilda bekämpningsområdet gäller dessutom att avverkning ska utföras så att bekämpningen inte

försvåras.⁵⁴ Skyldigheten att bekämpa skadeinsekter på det sätt som står i granbarkborreföreskrifterna är straffsanktionerad, men i ringa fall döms inte till ansvar.⁵⁵

Skogsstyrelsen kan medge undantag från föreskrifterna om omhändertagande av skadat virke och lagring om det finns särskilda skäl,⁵⁶ till exempel om marken är otillgänglig för utforsling.⁵⁷ Också när det gäller skadad skog i till exempel områden med mycket stor betydelse för flora och fauna eller i blivande naturreservat kan undantag bli aktuellt enligt Skogsstyrelsen.⁵⁸

I naturreservat avgörs vilka åtgärder mot granbarkborrar som får utföras av reservatsbeslutet. Granbarkborreföreskrifterna gäller nämligen bara i den mån de inte strider mot föreskrifter som har meddelats med stöd av reglerna om skydd av områden i 7 kap. miljöbalken.⁵⁹ Naturreservat kan bildas av en kommun eller en länsstyrelse med syfte att bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer eller att tillgodose behovet av områden för friluftslivet.⁶⁰ I beslutet ska det stå hur syftet ska uppnås. Ett exempel på sådan huvudsaklig förvaltningsinriktning är att området ska "utvecklas fritt utan mänskliga ingrepp".⁶¹ I naturreservat är bara det förbjudet, som uttryckligen föreskrivs vara förbjudet. I reservatsbeslutet anges därför de inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden som behövs för att uppnå

⁴⁷ 6 kap. 2 § SKSFS 2011:7. Fjällnära skog är undantagen, men det kan bortses från här.

⁴⁸ 6 kap. 10 § SKSFS 2011:7. Ungefärligt beräknat motsvarar 5 m³sk fem till tio vuxna barrträd.

⁴⁹ 6 kap. 4 § SKSFS 2011:7.

⁵⁰ Jfr allmänna råd till 6 kap. 13 § SKSFS 2011:7.

⁵¹ 6 kap. 11–13 §§ SKSFS 2011:7.

⁵² 6 kap. 20 §§ SKSFS 2011:7. I det särskilda bekämpningsområdet råder också vissa strängare volym- och tidsgränser för omhändertagande av skadat virke och lagring av avverkat virke, 6 kap. 18–19 §§ SKSFS 2011:7.

⁵³ 6 kap. 15 § SKSFS 2011:7.

⁵⁴ 6 kap. 21 § SKSFS 2011:7.

⁵⁵ Både uppsåtliga och oaktsamma brott kan ge böter, se 38 a § skogsvårdslagen och 40–41 §§ i prop. 2021/22:148.

⁵⁶ 6 kap. 9 § SKSFS 2011:7.

⁵⁷ Förvaltningsrättens i Stockholm dom 14 januari 2020 mål nr 18860-19.

⁵⁸ Skogsstyrelsens beslut 2 juli 2019 ärendenr L 1474-2019.

⁵⁹ 4 § skogsvårdslagen. I lagförslaget till ny växtskyddslag finns ingen motsvarande lagvalsparagraf och vad jag hittar berör förarbetena inte hur konflikter mellan reservatsbeslut och granbarkborreföreskrifter ska lösas.

⁶⁰ 7 kap. 4 § miljöbalken.

⁶¹ Naturvårdsverket: Vägledning vid bildande av naturreservat, 5 december 2019 s. 10 f.

syftet med reservatet.⁶² I vissa naturreservat, till exempel de som lämnas åt fri utveckling, råder förbud bland annat mot att avverka, ta bort eller skada levande eller döda träd.⁶³ Förbuden innebär att granbarkborreföreskrifterna inte kan följas. Står det inget om den slags inskränkningar, gäller dock föreskrifterna om bekämpning av granbarkborrar. Så är fallet i exempelvis naturreservat där skogsbruk får bedrivas. I naturreservat där granbarkborrar inte får bekämpas är dispens från inskränkningarna en möjlig väg för att ändå vidta barkborrebekämpande åtgärder. För det krävs särskilda skäl.⁶⁴ I några fall har också inskränkningar upphävts i reservat för att möjliggöra granbarkborrebekämpning.⁶⁵

Sammanfattningsvis råder i brukad skog en straffsanktionerad skyldighet att omhänderta skadat virke som är attraktivt för granbarkborrar, men ingen generell skyldighet att avverka stående, angripna träd. I naturreservat bestäms vad som får göras av reservatsbeslutet. Är det enligt reservatsbeslutet förbjudet att omhänderta skadat virke, får det inte ske, trots granbarkborreföreskrifterna. Om reservatsbeslutet inte uppställer några hinder, måste dock granbarkborreföreskrifterna följas.

4. Ansvarsgrund

4.1 Inledning

Skadeståndsrättslig ansvarsgrund föreligger om det går att koppla svaranden till en skadegörande handling, underlåtenhet eller verksamhet. I detta fall är svaranden en skogsägare vars skog angripits av granbarkborrar, vilka sedan spritts till en grannes skog. En första förutsättning

för ansvarsgrund är att skada har uppkommit. Saksador är fysiska skador på fast egendom och lösa föremål.⁶⁶ En granbarkborreskada på granar är därför en sakskada. Vidare förutsättningar för ansvarsgrund kan föreligga med olika rättsligt stöd – här kan, som nämns ovan, miljöbalken, grannelagsrätten och skadeståndslagen komma i fråga.

4.2 Ansvar enligt miljöbalken

Enligt 32 kap. 1 § 1 st. miljöbalken ska skadestånd "betalas för [...] sakskada [...] som verksamhet på en fastighet har orsakat i sin omgivning". En ytterligare förutsättning för skadestånd anges i 32 kap. 3 § 1 st. – skadan ska ha skett genom förorening av vattenområden eller grundvatten, ändring av grundvattennivån, luftförorening, markförorening, buller, skakning eller annan liknande störning. Huvudregeln är strikt ansvar.⁶⁷ Strikt ansvar innebär att det inte krävs uppsåt eller oaktsamhet för att skadeståndsskyldighet ska ligga för handen. En skada som inte orsakats med uppsåt eller genom vårdslöshet ersätts dock bara om "den störning som har orsakat skadan inte skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden".⁶⁸

För att ansvar ska vara aktuellt måste alltså flera rekvisit uppfyllas. I tolkningen av dem blir även äldre lagstiftning aktuell. Miljöbalkens 32 kap. är i hög grad baserat på den tidigare miljöskadelagen (1986:225) och i propositionen till miljöbalken hänvisas bara kort till miljöskadelagens proposition.⁶⁹ Miljöskadelagen i sin tur byggde bland annat på skadeståndsbestämmelserna i

⁶² 7 kap. 5 § miljöbalken.

⁶³ Naturvårdsverket: Vägledning vid bildande av naturreservat s. 33 f. Att bryta mot förbuden är straffbelagt, 29 kap. 2–2 a §§ miljöbalken.

⁶⁴ 7 kap. 7 § 2 st. miljöbalken.

⁶⁵ Se t.ex. regeringsbeslut den 12 maj 2021 dnr M2020/01159, fattat med stöd av 7 kap. 7 § 1 st. miljöbalken.

⁶⁶ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 6.1.

⁶⁷ Prop. 1985/86:83 s. 12. Se ordet "orsakat" i 32 kap. 1 §, jfr även 32 kap. 6 § miljöbalken.

⁶⁸ 32 kap. 1 § 3 st. miljöbalken.

⁶⁹ Prop. 1997/98:45 del 2 s. 341. Jfr del 1 s. 564–567.

miljöskyddslagen (1969:387), vilket gör att även förarbetena till den är relevanta.⁷⁰

En första fråga är om den skog (brukad eller naturreservat) som eventuellt sprider granbarkborrar kan sägas utgöra *verksamhet* i den mening som avses i 32 kap. 1 § miljöbalken. Att verksamheten i sådana fall skulle vara *på en fastighet* är närmast självklart.⁷¹ Vad som avses med verksamhet i 32 kap. miljöbalken är inte helt tydligt.⁷² I miljöskadelagens proposition står det att

[m]ed verksamhet bör då förstås dels att själva marken används på visst sätt, t.ex. för odling av trädgårdsprodukter, dels att en byggnad eller anläggning som finns eller uppförs på marken används på visst sätt, t.ex. för industriell drift, lagring av varor eller offentlig service. [...] Begreppet verksamhet bör emellertid också innefatta en mera tillfällig användning av en fastighet, t.ex. för tävlingar eller andra arrangemang.⁷³

Eriksson menar att begreppet kan sammanfattas som alla former av markanvändning som kan störa omgivningen. Däri inräknar han till exempel jord- och skogsbruk och boende i en byggnad.⁷⁴

I tidigare lagstiftning knöts miljöskadestandsreglerna till begreppet *miljöfarlig verksamhet*,⁷⁵ en företeelse som nu regleras på annat håll i miljöbalken⁷⁶. Det finns förarbetsuttalanden som skulle kunna tolkas som att det även nu endast är miljöfarlig verksamhet som

omfattas av verksamhetsbegreppet⁷⁷ och Mark- och miljööverdomstolen har i en dom närmast jämställt begreppen.⁷⁸ Det stämmer att begreppen överlappar varandra i ganska hög grad, men någon total överensstämmelse föreligger inte.⁷⁹ MÖD:s dom har av den anledningen med fog kritiserats⁸⁰ och förarbetsuttalandena får enligt min mening ses som en tanklös kvarleva från den tidigare lagstiftningen. Utifrån dessa vaga eller ifrågasättbara uttalanden i förarbeten och praxis är det ganska fruktlöst att söka bestämma vad som är verksamhet enbart utifrån det rekvisitet. Frågan om verksamhet hänger dock samman med att skadan måste ha skett genom några av de störningsslag som listas i 32 kap. 3 § miljöbalken. Granbarkborreangrepp passar inte in på någon av de däri uttryckligen angivna störningsslagen. För att skadestånd ska kunna utgå enligt miljöbalken återstår punkt 8, *annan liknande störning*. Därför behöver nu utredas om granbarkborreangrepp kan vara en sådan.

Enligt förarbetena till miljöskadelagen ska "annan liknande störning" bland annat omfatta gnistor, hetta, köld samt obehag genom insekter och andra djur.⁸¹ Ett exempel som anges är att grannen till en biodlare får uppleva att ett par miljoner bin dagligen använder den öppna verandan som inflygningsområde till bikuporna.⁸² I äldre praxis finns ett fall om skadedjur, NJA 1938 s. 479, där de käre hade fått utstå stort obehag genom "elak lukt och starkt ökad förekomst av flugor" som uppstått på grund av hur en latrin sköttes. De tillerkändes skadestånd.

⁷⁰ Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 23.

⁷¹ Prop. 1997/98:45 del I s. 565 f.

⁷² Frågan har inte prövats av domstolarna i någon större utsträckning, se H. Ullman: *Miljöbalk (1998:808)* 32 kap. 1 §, avsnitt 2.2.1, Lexino, hämtad 12 januari 2022 (JUNO).

⁷³ Prop. 1985/86:83 s. 15.

⁷⁴ A. Eriksson: "Några synpunkter med anknytning till tre begrepp i 32 kap. miljöbalken", i *Essays on Tort, Insurance, Law and Society in Honour of Bill W. Dufwa*, vol. I, (Jure Förlag AB, 2006) s. 378.

⁷⁵ 1 och 30 §§ miljöskyddslagen.

⁷⁶ 9 kap. 1 § miljöbalken.

⁷⁷ Prop. 1985/86:83 s. 15 nämner inte miljöfarlig verksamhet när verksamhetsbegreppet presenteras, däremot när omgivningsrekvisitet går igenom.

⁷⁸ MÖD 2010:50.

⁷⁹ Exempelvis omfattas ändring av grundvattennivån av 32 kap. 3 § miljöbalken, men inte av 9 kap. 1 §.

⁸⁰ J. Ebbesson: *Miljö rätt*, 4:e uppl. (Iustus, 2021) s. 236.

⁸¹ Prop. 1985/86:83 s. 21.

⁸² Prop. 1985/86:83 s. 45.

Ett rättsfall som är relevant för avgränsningen av vad som är en annan liknande störning är NJA 2007 s. 663. Fallet gällde en brand som hade uppkommit i en fabrikslokal på grund av en gasolläcka och sedan spritt sig till närliggande fabrikslokaler. Frågan var om branden var att anse som en annan liknande störning. För just brand finns det förarbetsuttalanden om att det normalt inte är en annan liknande störning, men mycket väl kan vara det om det är följden av mera varaktig gnistbildning exempelvis från industri.⁸³ Högsta domstolen fastställde att detta borde bero på att händelseförloppet vid en brand traditionellt har ansetts på ett avgörande sätt skilja sig från sådana störningar som brukar hänföras till immissioner⁸⁴. Domstolen fastställde att den uppkomna branden inte var en sådan annan liknande störning. Också av intresse är de förtydligande uttalanden domstolen gjorde om hur ett tidigare mål skulle tolkas. I det tidigare målet hade avspärningar vid vägarbeten som hindrade tillträde till en kiosk ansetts vara en annan liknande störning.⁸⁵ Den tidigare domen hade kritiserats.⁸⁶ Enligt Högsta domstolens förtydliganden om den äldre domen kan det ha betydelse för prövningen att en verksamhet av ett visst slag *typiskt sett* ger upphov till sådana störningar som avses i 32 kap. 3 § miljöbalken. Tillämpningsområdet för punkt 8 om annan liknande störning kan enligt domstolen vidare begränsas av allmänna principer om att en *störning ska ha varit en påräknelig följd* av den verksamhet som orsakat den. Andersson menar att detta är ett uttryck för att strikt ansvar ska vara knutet till

den typiska faran. Han kallar de två kriterierna för verksamhetstypicitet och störningstypicitet.⁸⁷

Här ska de ovanstående uttalanden tillämpas på granbarkborreangrepp från brukad skog och naturreservat. Såvitt jag kan avgöra innebär innehav av stående skog som regel inte sådana störningar som listas i 32 kap. 3 § miljöbalken. Regeringsrätten har i den så kallade Nora-domen avgjort att avverkning, dikning och markberedning är att beteckna som miljöfarlig verksamhet. I domen uttalades att dessa skogsbruksåtgärder ska betraktas som markanvändning som medför föroreningar i vatten i form av kväveläckage.⁸⁸ Förorening i vatten är en störning som täcks av 32 kap. 3 § miljöbalken och dessa skogsbruksåtgärder får därmed även anses utgöra verksamheter som typiskt sett ger upphov till sådana skadestandsgrundande störningar. Detta innebär, som jag ser det, dock inte att blotta innehavet av skog utgör verksamhet som typiskt sett innebär sådana störningar.

Naturreservat där skogsbruksåtgärder är förbjudna kan i ännu lägre grad anses typiskt sett ge upphov till störningar som omfattas av 32 kap. 3 § miljöbalken. Markanvändningen är där en annan än i brukad skog.⁸⁹ Vissa skötselåtgärder i naturreservat kan kanske utgöra störningar, men frekvensen och omfattningen av dessa bör inte anses medföra typicitet.

Nästa bedömningsgrund är störningstypiciteten, det Högsta domstolen uttrycker som att störningen är en påräknelig följd av verksamheten. Granbarkborreangrepp förekommer som sagt naturligt i granskog och det går därför att

⁸³ SOU 1983:7 s. 250 f.

⁸⁴ Till immissioner räknas åtminstone de flesta, ibland alla, övriga störningstyper i 32 kap. 3 § miljöbalken, jfr A. Eriksson: *Rätten till skadestånd vid miljöskador* (Norstedts 1986) s. 35 f. och Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 34.

⁸⁵ NJA 1996 s. 634.

⁸⁶ Se t.ex. Eriksson: "Några synpunkter med anknytning till tre begrepp i 32 kap. miljöbalken" s. 388.

⁸⁷ H. Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* (Iustus, 2013) s. 190–201.

⁸⁸ RÅ 2003 ref. 63.

⁸⁹ Jfr 3 § skogsvårdslagen, som anger att lagen inte hindrar att produktiv skogsmark tas i anspråk för andra ändamål än virkesproduktion och att bestämmelserna om anläggningsplikt, föryngringsplikt och avverkning inte gäller på produktiv skogsmark som i väsentlig utsträckning används för sådant annat ändamål.

hävda att de på så sätt alltid är en påräknelig störning eller verksamhetstypisk risk. Westerlund anför ett strängare krav för att naturliga skadeinsekter ska kunna utgöra en störning – de ska vara en *direkt* följd av hur fastigheten i fråga används. Därutöver anser han att förekomsten av skadeinsekter måste vara ovanligt riklig.⁹⁰ Skälet för detta strängare krav lär enligt min mening vara just att inhemska skadeinsekter såsom granbarkborrar alltid förekommer i någon utsträckning.

Bengtsson har gällande skadedjur, till exempel råttor och insekter, anført att det för att reglerna ska bli tillämpliga sannolikt förutsätts att djuren härrör från en viss, i någon mån miljöfarlig, verksamhet eller anläggning på den ansvarigas fastighet.⁹¹ Andersson anför motsvarande resonemang: bara om djur som sprids över en fastighetsgräns kan anses som verksamhetstypiska risker bör de anses vara en störning, annars faller det utanför miljöbalkens ansvarsområde. Exemplet på en verksamhetstypisk risk, som han lånar från Bengtsson, är råttor som spritts från en soptipp, medan råttor som bara rör sig mellan fastighetsgränser inte kan anses som en störning.⁹² Ett annat exempel är de ovan nämnda flugorna från en latrin. Råttor är förvisso vanligare på soptippar än på andra ställen, men trivs överallt där människor är.⁹³ Någonstans måste alltså en gräns dras för vad som ska anses utgöra en verksamhetstypisk risk.

⁹⁰ S. Westerlund: *Miljöskyddslagen – en analytisk lagkommentar* (Åmyra, 1990) s. 55. Uttalandet handlar om vad som är miljöfarlig verksamhet enligt miljöskyddslagen, men bör ha betydelse även här, jfr Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 193 och 196 f.

⁹¹ B. Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" i *Festskrift till Ulf K. Nordenson* (Jure, 1999) s. 38.

⁹² Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 195 f.

⁹³ Anticimex, "Få hjälp med rättbekämpning", *Anticimex*, hämtat 3 februari 2022. <https://www.anticimex.se/rattor>.

Gällande granbarkborreangrepp är det oklart om de kan sägas utgöra en direkt följd av innehav av skog. Bengtsson har angående stora viltbestånd som kan skada växtlighet på närliggande fastighet uttalat att strikt skadeståndsansvar borde kunna komma i fråga om orsaken är ett varaktigt missförhållande på fastigheten.⁹⁴ Det skulle gå att argumentera för att rik förekomst av färskt skadat granvirke är ett missförhållande på fastigheten. Varaktigheten får dock anses brista – virket slutar vara barkborrebegärligt efter ett år och om nytt sådant virke tillkommer beror på väder och vind. Därutöver går det att hävda att miljöbalkens skadeståndsregler bör tolkas i ljuset av balkens syfte och hänsynsregler.⁹⁵ Eftersom död ved är en förutsättning för många arter, bör förekomsten av mycket färskt skadat virke inte ses som ett missförhållande, åtminstone inte i skyddad skog. Det skulle också kunna hävdas att icke ståndsanpassad granplantering innebär ett varaktigt missförhållande. Med Westerlunds argument utgör dock granbarkborreangrepp inte en *direkt* följd av gran på fel ståndort.

Som nämnt uttalas i NJA 2007 s. 663 att händelseförloppet vid en brand skiljer sig från det vid immissioner, och att brand därför inte är en "annan liknande störning". Andersson menar att uttalandet åtminstone bland annat beror på att fastighetsägaren vid spridning av brand oftast själv också har drabbats av branden, som kan ses som ett främmande ont.⁹⁶ På detta sätt liknar granbarkborrespridning brand – det kan inte drabba grannarna utan att först ha drabbat den förmodat skadevällande skogsägaren. Det är dock inte självklart att granbarkborreangrepp i ett naturreservat innebär *negativ* påverkan. För dessa kanske jämförelsen med brand haltar.

⁹⁴ Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 39.

⁹⁵ Se mer nedan och B. Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* (Norstedts Juridik, 2001) s. 139–141.

⁹⁶ Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 198.

Rättsläget ger alltså inget klart svar på om granbarkborreangrepp som härstammar från skog är en annan liknande störning, då det är högst osäkert om de kan sägas vara verksamheter som *typiskt sett* ger upphov till störningar och om granbarkborreangrepp är en *direkt följd* av verksamheten. Observera dessutom att dessa bedömningskriterier enligt NJA 2007 s. 663 kan ha betydelse för bedömningen, men inte behöver vara avgörande.

Ett ytterligare rekvisit som måste vara uppfyllt för skadeståndsansvar enligt miljöbalken är att skadan ska ha orsakats i verksamhetens omgivning. Det lär inte vara ett hinder i en talan om skadestånd för skada på grund av granbarkborrespridning, eftersom omgivningen enligt förarbetena kan vara ett mycket vidsträckt område.⁹⁷

Enligt 32 kap. 1 § 3 st. miljöbalken ska en skada som inte orsakats med uppsåt eller genom vårdslöshet bara ersättas om störningen som har orsakat skadan inte skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten (ortsvanlighet) eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden (allmänvanlighet). Uppsåt och vårdslöshet brukar även kallas culpa.⁹⁸ Med andra ord ska en skälighetsbedömning ske vid icke-culpösa skador om dessa är ortsvanliga eller allmänvanliga.

Förutsatt att övriga rekvisit i 32 kap. är uppfyllda, och förutsatt att skadan täcks av det strikta ansvaret men uppsåt eller oaktsamhet inte har förekommit,⁹⁹ blir frågan först om granbarkborreangrepp kan ses som en ortsvanlig störning. Regeln om ortsvanlighet tar enligt Bengtsson till sin utformning sikte på *förutsebar* miljöpåverkan genom mera *varaktiga* immissioner och passar inte mera oförutsedda och plöts-

liga skadehändelser.¹⁰⁰ Granbarkborreangrepp får, trots att de kan pågå under flera år, enligt min mening ändå anses vara oförutsedda och plötsliga.¹⁰¹ Angrepp är heller sällan vanligare på en ort än en annan och barkborrarna är dessutom rörliga. Slutsatsen blir att granbarkborreangrepp inte kan sägas vara en ortsvanlig störning.

Därefter är frågan om granbarkborreangrepp kan anses allmänvanliga. Regeln om allmänvanlighet omfattar störningar som är allmänt förekommande under jämförliga förhållanden på annan ort.¹⁰² Syftet med regeln är att utan större kostnader möjliggöra förläggning av industri och annan verksamhet till orter där sådan inte är vanlig.¹⁰³ Rekvisitet bör tillämpas med viss återhållsamhet.¹⁰⁴ Buller, avgaser och estetiska störningar också från livligt trafikerade vägar är exempel på störningar som kan vara allmänvanliga.¹⁰⁵ Enligt Eriksson är även pollen-spridning från gräsodlingar en allmänvanlig störning.¹⁰⁶ Granbarkborreangrepp är allmänt förekommande¹⁰⁷ och bör enligt min mening anses vara en allmänvanlig företeelse.

Eftersom granbarkborreangrepp alltså bör anses vara en allmänvanlig, men inte en ortsvanlig, störning ska vid icke-culpösa skador en skälighetsbedömning ske: är skadorna så stora att den skadelidande inte bör tåla dem utan ersättning?¹⁰⁸ I skälighetsbedömningen görs en

¹⁰⁰ Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 58.

¹⁰¹ För detta talar det faktum att det går att teckna försäkring mot skador från granbarkborreangrepp, se Länsförsäkringar: Förköpsinformation Skogsförsäkring Max. *Länsförsäkringar*, gällande från 1 januari 2022, hämtad 13 januari 2022. <https://www.lansforsakringar.se/4ae7a7/globalassets/aa-global/dokument/information/08865-forkop-skogsforsakring-max.pdf>.

¹⁰² Prop. 1985/86:83 s. 41.

¹⁰³ SOU 1966:65 s. 282, prop. 1969:28 s. 239 f. och Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 60.

¹⁰⁴ Prop. 1969:28 s. 240.

¹⁰⁵ NJA 1999 s. 385.

¹⁰⁶ Eriksson: *Rätten till skadestånd vid miljöskador* s. 70.

¹⁰⁷ Jfr ovan avsnitt 1 och 2.

¹⁰⁸ Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 58.

⁹⁷ Prop. 1985/86:83 s. 38.

⁹⁸ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.1.

⁹⁹ För diskussion om vad som kan klassas som culpöst, se nedan under 4.4.

avvägning av omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁰⁹ Bland annat beaktas skadans art, det skadegörande verksamhetslaget och skadans omfattning.¹¹⁰ Omständigheterna vid ett visst granbarkborreangrepp avgör alltså hur skälighetsbedömningen faller ut.

Sammanfattningsvis är det svårt att mena att rekvisiten verksamhet och annan liknande störning i 32 kap. miljöbalken är uppfyllda. Också om de skulle vara det, kan en skälighetsbedömning vid en icke-culpös skada innebära att skadestånd inte ska utgå, med hänsyn till granbarkborreangreppens allmänna förekomst.

4.3 Ansvar enligt grannelagsrätten

Den skrivna och oskrivna grannelagsrätten reglerar skyldigheter grannar emellan. Särskilt om 32 kap. miljöbalken inte är tillämpligt kan frågan om skadestånd enligt grannelagsrätten bli av intresse. Frågan som kortfattat berörs här är om en talan om skadestånd på grund av granbarkborreangrepp kan vinna framgång med grannelagsrätten som grund.

Enligt 3 kap. 1 § jordabalken (1970:994) ska "[v]ar och en [...] vid nyttjande av sin eller annans fasta egendom taga skälig hänsyn till omgivningen". Det framgår inte av ordalydelsen, men 3 kap. 1 § jordabalken kan enligt praxis användas som grund för skadestånd, liksom för förelägganden och förbud.¹¹¹ Den allmänna hänsynsregeln i 3 kap. 1 § jordabalken gäller vid *nyttjande* av egen eller annans fasta egendom. I NJA 1990 s. 71¹¹² uttalade HD att inte endast positivt handlande utan även underlåtenhet att handla kunde innefatta ett åsidosättande av grannelags-

rättsliga förpliktelser. Även passivitet i fråga om utforsling och otjänliggörande av skadat virke bör därför kunna räknas som nyttjande. *Omgivningen* innefattar inte bara omedelbara grannar utan ska enligt förarbeten tolkas vitt.¹¹³ I en talan om granbarkborrespridning bör alltså 3 kap. 1 § jordabalken vara tillämplig.

De svårare frågorna är vad som ligger i *skälig hänsyn* och hur skadeståndsbedömningen ska göras. Enligt förarbetena innebär hänsynsbedömningen att det ska ske en intresseavvägning mellan grannarnas intressen.¹¹⁴ Alla slags omständigheter bör kunna beaktas,¹¹⁵ till exempel Orts- och allmänvanlighet.¹¹⁶ En rättsligt osäker fråga är om det i en skadeståndstalan, utöver en intresseavvägning, även föreligger krav på culpa eller om det enbart utifrån intressebedömningen kan föreskrivas ansvar, som i så fall skulle närma sig strikt ansvar. Både Bengtsson och Du Rietz anser att om culpa föreligger, bör det påverka hänsyns- och skadeståndsbedömningen.¹¹⁷ Vid culpaprövningen skulle hänsyn kunna tas till miljöbalkens hänsynsregler.¹¹⁸ Båda författarna öppnar dock båda för att ansvaret enligt 3 kap. 1 § jordabalken kan tänkas vara strängare än enligt en vanlig culpaprövning enligt skadeståndslagen, och närma sig strikt ansvar.¹¹⁹ Det är alltså svårt att säga om en skadeståndspröv-

¹¹³ Prop. 1970:20 Del B s. 101 f.

¹¹⁴ Prop. 1970:20 Del B s. 101.

¹¹⁵ NJA 1990 s. 71, där HD fastslog att vad som kan krävas av en fastighetsägare eller annan brukare av en fastighet måste avgöras efter vad som enligt ett objektiva bedömande framstod som skäligt med hänsyn till omständigheterna.

¹¹⁶ Du Rietz: "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 687.

¹¹⁷ Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 26–28, Du Rietz: "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 686.

¹¹⁸ Se nedan avsnitt 4.4 och Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 26 f.

¹¹⁹ Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag", s. 27 f., Du Rietz: "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 686.

¹⁰⁹ Prop. 1985/86:83 s. 17.

¹¹⁰ Prop. 1985/86:83 s. 41 f.

¹¹¹ M. Hermansson: *Jordabalk* (1970:994) 3 kap. 1 §, Karnov (JUNO), hämtad 23 februari 2022, med hänvisningar. Om skadestånd se särskilt J. Du Rietz: "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar. En analys av förutsättningarna för ansvar", *SvJT* 2018 s. 682.

¹¹² Ofta kallat Oxelhäcksfallet.

ning av granbarkborreangrepp med stöd i 3 kap. 1 § jordabalken framför allt skulle innebära en intresseavvägning eller också skulle kräva culpa hos den vars skog spridit granbarkborrar. Culpa utreds mer nedan.

Det har i doktrinen även diskuterats om den *oskrivna* grannelagsrätten skulle kunna föreskriva ett *strikt* skadeståndsansvar.¹²⁰ Ett hovrättsfall talar i den riktningen,¹²¹ men utgången har kritiserats. Om ett strikt ansvar förelåg, skulle det kunna begränsas av en orts- och allmänvanlighetsregel motsvarande den i 32 kap. miljöbalken.¹²² Begränsande argument motsvarande de ovan anförda om typiska verksamhetsrisker skulle också kunna åberopas.¹²³ Bedömningen lär därför i stort sammanfalla med den enligt miljöbalken. Om strikt ansvar för granbarkborreangrepp inte föreligger enligt miljöbalken, är det alltså svårtänkbart att det skulle föreligga enligt oskrivna grannelagsrätt.

Sammanfattningsvis kan grannelagsrätten åberopas som grund i en skadeståndstalan om granbarkborreangrepp, men avsaknaden av praxis gör det svårt att säga hur bedömningen av ansvarsgrunden skulle falla ut.

4.4 Ansvar enligt skadeståndslagen

Den tredje tänkbara grunden för skadeståndsansvar är skadeståndslagen. Enligt 2 kap. 1 § skadeståndslagen ska den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar sakskada ersätta skadan. Efter en genomgång av i vilken utsträckning miljö kan beaktas i en sådan culpabedömning, utreds sedan vad som kan medföra culpaansvar

för granbarkborrespridning från först brukad skog och därefter naturreservat.

Culpabedömningen svarar på frågan om skadevällaren borde ha handlat annorlunda.¹²⁴ Med handlande avses framför allt aktivt handlande; underlåtenhet att handla är som huvudregel inte culpös.¹²⁵ Värderingen kan uttryckas som en avvägning mellan faroskapandet och eventuella mothänsyn.¹²⁶ Frågan är om skadevällaren har en plikt att inte orsaka skada, det vill säga är skyldig att försöka undvika skada, och har brutit mot den plikten. För att fastställa vilken handlingsplikt som är aktuell kontrolleras i första hand författning, prejudikat och sedvana.¹²⁷ I brist på sådana rättskällor sker vad som brukar kallas en fri culpabedömning.¹²⁸

Alla möjliga slags omständigheter kan vägas in i en culpabedömning.¹²⁹ En väsentlig fråga är vilken vikt som ska tillmätas hänsyn till miljön när det avgörs om någon agerat culpöst. Hur tungt väger till exempel vikten av död ved när det bedöms om den som handskats med skadat virke har varit vårdslös? Frågan kan också uttryckas som vilka risker för granbarkborreangrepp som enligt rådande samhällsvärderingar får tolereras på grund av hänsyn till miljön.¹³⁰ Sådana aspekter har tagits i beaktande ovan, men ska här utredas mer ordentligt.

Svaret på frågan skulle kunna påverkas av hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken. Enligt förarbetena till miljöbalken är avsikten med hänsynsreglerna förvisso inte att de ska ändra rättsläget för vad som utgör skadeståndsgrundande oaktsamhet.¹³¹ Bengtsson argumenterar dock för att lagtextens ordalydelse talar för att hänsyns-

¹²⁰ Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 36–39, Du Rietz: "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 678–681.

¹²¹ RH 1989:74.

¹²² Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 38 och Du Rietz: "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 680.

¹²³ Jfr Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 38 f. och Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 195 f.

¹²⁴ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.1.

¹²⁵ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 6.3.2.

¹²⁶ Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* s. 63.

¹²⁷ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.

¹²⁸ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.4.

¹²⁹ Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* s. 80.

¹³⁰ Jfr Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* s. 84.

¹³¹ Prop. 1997/98:45 del I s. 204.

reglerna i många fall innebär en skärpning av skadeståndsansvaret vid miljöskador och anser att förarbetenas argument saknar bäring.¹³² Därför menar han att hänsynsreglerna ska tas i beaktning i en culpabedömning.¹³³ Bengtsson skriver framför allt om fall när tillämpning av miljöbalkens hänsynsregler leder till en strängare culpabedömning.¹³⁴ Problemet när skyddet för miljön talar *emot* en handlingsplikt anser han vara mera teoretiskt än praktiskt, men skulle ett sådant uppstå, måste det enligt honom tas hänsyn till om handlingssättet får betydelse för hållbar utveckling.¹³⁵ Jag anser att skadeståndsansvar för granbarkborreangrepp är just ett sådant praktiskt exempel på när miljöhänsyn skulle kunna tala *emot* en handlingsplikt att bekämpa granbarkborrar, eftersom bekämpning av granbarkborrar kan innebära negativa konsekvenser för biologisk mångfald, till exempel genom att död ved forslas ut ur skogen.

Den hänsynsregel som närmast kommer i fråga är försiktighetsprincipen enligt 2 kap. 3 § miljöbalken. Enligt den ska alla som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd "utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för [...] miljön". Oavsett om det hänförs till miljöbalkens hänsynsregler eller enbart rådande samhällsvärderingar, bör vikten av biologisk mångfald kunna tas i beaktande i en culpabedömning. Eftersom död ved i skogen är viktigt för biologisk mångfald, utgår jag från att det är en faktor som kan tala *emot* att det före-

ligger en skadeståndsrättslig handlingsplikt att omhänderta död ved.

I culpabedömningen ska dock i första hand generell författning kontrolleras. I brukad skog gäller granbarkborreföreskrifterna. Frågan blir därför om det i brukad skog kan medföra skadeståndsskyldighet enligt skadeståndslagen att inte följa föreskrifterna. Det som framför allt är aktuellt att utreda är underlåtenhet att ta hand om skadat virke.

Granbarkborreföreskrifterna är straffsanktionerade. Enligt den allmänna principen om samband mellan straff och skadestånd bör därför skadeståndsskyldighet kunna uppkomma.¹³⁶ Det gäller även underlåtenheten att ta hand om skadat virke, trots att underlåtenhet att handla som huvudregel inte är culpöst.¹³⁷ En förutsättning för samband mellan straff och skadestånd är att straffbudet skyddar ett skadeståndsintresse.¹³⁸ Syftet med granbarkborreföreskrifterna är att begränsa förekomsten av granbarkborrarna,¹³⁹ vilket får anses innebära att deras syfte är att skydda från skada. Det som skyddas är ekonomiska intressen.¹⁴⁰ Straffbudet kopplat till granbarkborreföreskrifterna skyddar alltså ett skadeståndsintresse. Vidare är föreskrifterna preciserade, vilket krävs för att utgöra en skadeståndsrättslig handlingsnorm.¹⁴¹

Granbarkborreföreskrifterna utgör alltså en handlingsnorm och om en skogsägare inte har följt reglerna om utforsling trots att vederbörande är skyldig till det, indikerar detta vårdslöshet. I culpabedömningen ska dock hänsyn

¹³² Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* s. 139–141. Se även Lagrådets yttrande, prop. 1997/98:45 del II s. 455.

¹³³ Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* s. 144.

¹³⁴ Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* s. 135–159, se t.ex. s. 138.

¹³⁵ Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* s. 150.

¹³⁶ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 3.1.1.

¹³⁷ Gränsen mellan underlåtenhet och handling är sällan skarp men att inte ta hand om skadat virke bör ses som "ren" underlåtenhet, jfr Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 6.3.2.

¹³⁸ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 3.5.

¹³⁹ Jfr 29 § skogsvårdslagen och 7 § den nya växtskyddslagen.

¹⁴⁰ Se ovan avsnitt 3.

¹⁴¹ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.2.

tas till omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁴² Det kan hända att skogsägaren har haft giltiga ursäkter för sin underlåtenhet eller att underlåtenheten varit så ringa att den inte bör medföra ansvar.¹⁴³ En faktor som bör beaktas är om den aktuella skogen hyste höga naturvärden som skulle kunna direkt eller indirekt skadas vid omhändertagande av det skadade virket. I sådana fall går det, som framgår ovan, att ansöka om och få undantag från granbarkborreföreskrifterna. När skogsägaren inte har ansökt om undantag, men skulle ha fått det vid ansökan, bör vårdslöshet därför inte föreligga.

Nästa fråga är om det kan finnas en mer långtgående handlingsplikt än den som följer av granbarkborreföreskrifterna. Granbarkborreangrepp förebyggs mer om också stående angripna träd avverkas och om det färska skadade virke som understiger 5 m³sk per hektar omhändertas. Det lär dock inte föreligga en sådan skadeståndsrättslig handlingsplikt. De få fall i praxis där följsamhet av myndigheters anvisningar inte ansetts tillräckligt för att undgå skadeståndsansvar har rört aktivt handlande, inte som här underlåtenhet att handla.¹⁴⁴ I terminaldomen ansåg domstolen att den skadeståndsrättsliga handlingsnormen sammanföll med gällande offentligrättsliga föreskrifter. Såvitt jag vet saknas vidare sedvana i skogsbranschen som innebär att angripna granar *måste* avverkas eller att även skadat virke som understiger 5 m³sk måste tas om hand. Skadat granvirke omhändertas förvisso i stor utsträckning, men många angripna stående träd står kvar i skogen.¹⁴⁵ Skogsnäringen förefaller inte förespråka strängare regler än de

som gäller.¹⁴⁶ Handlingsnormen i brukad skog lär alltså i stort följa granbarkborreföreskrifterna då det saknas stöd i praxis och sedvana för en strängare handlingsnorm än så.

I naturreservat bör handlingsnormen följa granbarkborreföreskrifterna och reservatsbeslutet. Där reservatsbeslutet förbjuder förebyggande av granbarkborrar, gäller det. I de naturreservat där barkborrereglerna gäller, måste de följas, annars kan skadeståndsskyldighet uppkomma. I bedömningen av det enskilda fallet kan det dock, precis som i brukad skog, finnas faktorer som talar emot en handlingsnorm. Sammanfattningsvis bör handlingsplikten i både brukad skog och naturreservat i stort överensstämma med granbarkborreföreskrifternas innehåll. I det enskilda fallet kan dock mothänsyn, till exempel hänsyn till naturvärdena på en särskild plats, innebära att culpa inte föreligger.

5. Answarets gräns

5.1 Inledning

Om det finns en ansvarsgrund, i antingen 32 kap. miljöbalken, grannelagsrätten eller skadeståndslagen, blir nästa fråga answarets gräns, det vill säga vilka följder av den skadegörande handlingen, underlåtenheten eller verksamheten som ska ersättas. Av stor vikt i denna del är om det finns ett tillräckligt orsakssamband mellan det ansvarsgrundande handlandet och skadan, i detta fall om någons handlande har *lett till* att grannens skog drabbats av granbarkborreangrepp. Två frågor är av särskilt intresse här: om det går att bevisa granbarkborreangreppens ursprung och skadeståndsansvarets avgränsning i tid. Det lär inte föreligga några svårigheter att visa att en normal och påräknelig följd av underlåtenhet att förebygga granbarkborrar är att

¹⁴² Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.2.

¹⁴³ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.2.

¹⁴⁴ NJA 1977 s. 788 (arbetarskydd) och NJA 1991 s. 580 (översvämningsskador).

¹⁴⁵ Wulff & Roberge: "Inventering av granbarkborreangrepp i Götaland och Svealand 2021" s. 11 ff.

¹⁴⁶ Skogsstyrelsen, Tillsynsenheten: Sammanställning av yttranden över förslag till ändring i Skogsstyrelsens föreskrifter till skogsvårdslagen, 13 februari 2020, diarienummer 2019/2965.

granbarkborrar sprider sig till närliggande skog. Det förutsätts i det följande att det är visat att det hos grannen finns eller har funnits en lokal granbarkborrepopulation eller något som kan starkt presumeras hysa en granbarkborrepopulation, som stora mängder färska granvindfällan.

5.2 Angreppens ursprung

Det främsta orsakssambandsproblemet som uppstår efter granbarkborreangrepp är om angreppen härstammar från just grannens fastighet. För att avgöra det krävs naturvetenskapligt underlag, men domstolen måste ta självständig ställning.¹⁴⁷ Naturvetenskapligt går det aldrig att helt säkert säga varifrån de angripande barkborrarna härstammar. Det handlar i stället om att göra en sannolikhetsbedömning.¹⁴⁸ Ett sätt att göra denna bedömning är att undersöka hur sannolikt det är att den lokala populationen varit den huvudsakliga anledningen till att angreppen spritt sig till angränsande skog. I en forskningssammanställning sammanfattas hur en sådan bedömning går till.

Spridningen av skador i närområdet kan ske på två sätt:

- att barkborrarna fortsätter att döda träd i direkt anslutning till en grupp av fjolårsdödade träd och/eller
- att nya grupper av träd angrips i närheten, men inte i direkt anslutning, till den ursprungliga gruppen av fjolårsdödade träd.

I det första fallet är det troligaste att den lokala populationen av barkborrar är huvudorsaken till att angreppet fortsatt i direkt anslutning till den ursprungliga gruppen av dödade träd. I det andra fallet är det svå-

rare att avgöra hur viktig den ursprungliga gruppen varit. Här finns det fyra faktorer att ta hänsyn till:

- storleken på den lokala populationen,
- avståndet till den nya gruppen av dödade träd,
- om det finns andra stora lokala populationer i närheten, samt
- bakgrundspopulationens storlek, dvs. hur mycket barkborrar som kommer från mer avlägsna källor.¹⁴⁹

Om angreppet har skett i direkt anslutning till ett bevisat fjolårsangrepp, bör det enligt min mening anses föreligga juridisk kausalitet. Det andra fallet, när träd angrips i närheten av men inte i direkt anslutning till den potentiella spridningskällan, medför större svårigheter. Juridiskt sett talas om samverkande skadeorsaker, som är sådana händelser som tillsammans med andra skadeorsaker bidrar till att skadan uppkommer. Att det finns samverkande orsaker medför inte att skadeståndsansvar bortfaller. Det krävs att den skadegörande handlingen har *utlöst* skadan för att skadeståndsskyldighet ska uppkomma.¹⁵⁰ Varmt och torrt väder eller gran på fel ståndort kan vara samverkande orsaker till granbarkborreskada men kan inte sägas utlösa någon skada.¹⁵¹ Det kan däremot de två ovan listade faktorerna *andra lokala populationer* och *bakgrundspopulationen*. Antingen utgör de hela den angripande skaran, eller vanligare, blandas de med den för talan aktuella populationen när feromoner utlöses och lockar till sig andra barkborrar i närheten. Ansvärningen kan vara avgörande för att granen ska dö. Oavsett om det är de andra populationerna eller den för talan aktuella lokala populationen som först kommer till granbe-

¹⁴⁷ Jfr Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.2.1.

¹⁴⁸ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 2.

¹⁴⁹ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 2.

¹⁵⁰ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.1.2.

¹⁵¹ Jfr Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.1.2.

ståndet, är det alltså mycket möjligt att de bistår varandra. Det är därför svårt att avgöra vilken population som kan sägas ha utlöst skadan. Att avgöra det innebär en rättslig värdering av sannolikheten, och där är avståndsberäkningen av vikt.

Uppkomsten av nya angrepp begränsar sig till några hundra meter ut i omgivande skog från ursprungspopulationen.¹⁵² En tillämpning av dessa naturvetenskapliga rön har tidigare gjorts i myndighetsbeslut. Enligt en modell för ersättning från staten till markägare för granbarkborreangrepp efter stormskador i naturreservat¹⁵³ togs enbart hänsyn till avståndet mellan vindfällena i naturreservatet och det senare angripna området.¹⁵⁴ Enligt modellen skulle 100 % av skadorna anses orsakade av naturreservatet om det låg mindre än 100 meter bort, 50 % om reservatet låg mellan 100 och 200 meter bort och 25 % om reservatet låg 200–300 meter bort. Förutom de rena avstånden tillades i modellen att upp till 100 meter så kallad nollyta skulle borträknas. Med det menades mark som varken fungerade som yngelplats eller spridningshinder för granbarkborren, i praktiken större sammanhängande områden av bland annat myr, åkermark, hyggen och tallskog.¹⁵⁵

I terminaldomen hänvisade tingsrätten till denna modell för att visa att granbarkborrar inte flyger längre än vad de behöver för att hitta yngelvirke. I målet var avståndet mellan

kärandens angripna områden och den ena virkesterminalen mellan 1,5 och 2 km och det fanns skog som var lämplig för förökning inom detta område. Tingsrätten anförde att redan dessa två omständigheter talade emot att de omtvistade granbarkborreangreppen härrörde från den virkesterminalen. Gällande den andra virkesterminalen, som låg mellan 600 m och 1 km från några av de barkborreskadade områdena, uttalade domstolen inte någonting om detta. Eftersom det inte fanns någon uppgift om omfattningen av barkborreangrepp på någon av terminalerna och då det rent allmänt fanns stora granbarkborrepopulationer i landskapet, ansåg tingsrätten att det dock inte var visat att granbarkborreangreppen härrörde från någon av terminalerna.

Tingsrätten gjorde alltså en mer nyanserad bedömning än schablonmodellen och följde i stort de punkter som listas ovan från forskningsrapporten. Att döma av tingsrättens dom ska alltså storleken på den lokala populationen, avstånden och bakgrundspopulationen beaktas i kausalitetsbedömningen. Tingsrätten tog inte upp om det fanns andra stora lokala populationer i närheten, men även det bör kunna beaktas av en domstol.

Nästa fråga är vilket beviskrav som gäller för orsakssambandet. Huvudregeln är att orsakssambandet ska vara styrkt, men i mål enligt miljöbalken räcker det med *övervägande sannolikhet*.¹⁵⁶ Mycket talar för att en liknande bevislättning skulle tillämpas också vid en talan enligt grannelagsrätten eller skadeståndslagen. I praxis har nämligen beviskravet i vissa fall med svåröverskådliga och komplicerade händelseförlopp sänkts så att det orsaksförlopp som den skadelidande anför ska framstå som *klart mera sannolikt* än någon förklaring som lämnas från motsidan. Därtill ska det orsaksförlopp som den

¹⁵² Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 3.

¹⁵³ Länsstyrelserna hanterade ersättningsanspråken. Ersättningsmöjligheten togs bort sedan det uppdragats att den saknade rättsligt stöd.

¹⁵⁴ Naturvårdsverket: Rutiner för hantering av ersättningar av stormskadad skog i samband med insektsangrepp efter stormarna Gudrun (2005) och Per (2007), beslut 7 juni 2007, dnr 318-4164-07.

¹⁵⁵ G. Isacson: "Principskiss till ersättning för skador av granbarkborre, *Ips typographus*, vid naturreservat", promemoria 19 mars 2007, bilaga till Naturvårdsverkets beslut.

¹⁵⁶ 32 kap. 3 § 3 st. miljöbalken.

skadelidande anför i sig vara sannolikt med hänsyn till omständigheterna i målet.¹⁵⁷ Granbarkborreangrepp är just ett sådant svåröverskådligt och komplicerat händelseförlopp som motiverar bevislättnader. Klart mera sannolikt är också det beviskrav som tillämpades i terminaldomen.

För den kârande gâller det sammanfattningsvis alltså att utifrån uppgifter om avståndet mellan de angripna områdena, storleken på den lokala granbarkborrepopulationen, bakgrundspopulationen och andra lokala populationer göra det klart mera eller övertvågande sannolikt att den svarande grannens underlåtenhet att förebygga granbarkborreangrepp har orsakat granbarkborreangreppen på den egna fastigheten.

5.3 Ansvar för fortsatt spridning på skogsägarens mark

En ytterligare fråga är ansvarsgränsen i tid. När granbarkborrarna har fått fäste på en fastighetsägares mark, är det möjligt att de fortsätter att spridas där under resten av sommaren, året därefter och även fortsatta år. Frågan är här vem som ska bära ansvaret för de fortsatta skadorna. Orsakssambandet blir med tiden allt tunnare, genom att andra populationers påverkan på angreppen ökar. Vad viktigare är behöver en värderande gräns dras för när ansvaret för fortsatta angrepp ska anses övergå till den skadelidande.¹⁵⁸

När en skada har uppkommit har den skadelidande en plikt att begränsa sin skada.¹⁵⁹ Det innebär att den skadelidande ska vidta skäligen åtgärder för att begränsa skadan.¹⁶⁰ Enligt Hög-

sta domstolen kan vägledning sökas i hur en normal skadelidande under motsvarande omständigheter skulle ha handlat om vederbörande trodde att den skadevållande inte skulle utge ersättning.¹⁶¹ Skadebegränsningsplikten inträder så fort den skadelidande får vetskap om den skadegörande handlingen.¹⁶²

En normal skogsägare försöker nog begränsa fortsatt spridning av granbarkborrar på egen mark. Skäligen åtgärder är framför allt avverkning av angripna träd. Det kan dock vara svårt att hitta de angripna granarna i tid och därför kan alltför höga krav inte ställas på den skadelidande att vidta effektiva bekämpningsåtgärder. I fråga om granbarkborreangrepp finns det inte *en* skadegörande handling att få vetskap om, utan det handlar om en underlåtenhet som kan orsaka ett delvis utdraget förlopp. Tidpunkten för skadebegränsningspliktens inträde kan antingen sättas till när skogsägaren får reda på att det förekommer granbarkborreangrepp på vederbörandes skog, eller redan när skogsägaren fått vetskap om att risken för angrepp på den egna marken är förhöjd. Sammanfattningsvis är det delvis oklart när ansvaret för fortsatt spridning skulle övergå till den skadelidande.

6. Ersättningsberäkning och medvållande

Om skadeståndsskyldighet anses föreligga för granbarkborreangreppen, blir frågan hur ersättningen ska beräknas. Oavsett vilken av de rättsliga grunderna enligt ovan som vunnit framgång är det skadeståndslagen som reglerar ersättningsberäkningen.¹⁶³ En ersättningsberäkning av skogsskador innebär frågor av relativt teknisk natur. Här kan bara kort nämnas att ersättning skulle kunna bli aktuell för bland an-

¹⁵⁷ NJA 1981 s. 622 samt Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 60–62 och Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.2.2 med där angivna rättsfall.

¹⁵⁸ Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten*, särskilt s. 28 f.

¹⁵⁹ NJA 2017 s. 9 p. 28–29.

¹⁶⁰ NJA 2017 s. 9 p. 31.

¹⁶¹ NJA 2017 s. 9 p. 32.

¹⁶² NJA 2017 s. 9 p. 33.

¹⁶³ Såväl miljöbalken som grannelagsrätten saknar egna ersättningsregler, vilket gör att skadeståndslagen såsom *lex generalis* blir tillämplig.

nat förlorat virkesvärde, försämrad tillväxt och fördyrad avverkning.¹⁶⁴ Såväl skadornas omfattning som värderingen av virket och arbetskostnader kan vara tvistiga.

En ersättningsfråga som kan bli aktuell i granbarkborresammanhang är den om medvållande. Enligt 6 kap. 1 § 2 st. skadeståndslagen kan skadestånd med anledning av sakskada jämkas, om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan. Enligt samma paragraf sker jämkningen efter vad som är skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt. Medvållande skiljer sig från den ovan nämnda skadebegränsningsplikten genom att endast ta sikte på uppkomsten till skadan, medan skadebegränsningsplikten fortsätter vara aktuell under hela skadeförloppet.¹⁶⁵ Frågan är därför först om eller när en skadelidande skogsägare uppsåtligen eller av oaktsamhet kan anses ha medverkat till att granbarkborreangreppen uppkom. Om den skadeståndsskyldiga befunnits ansvarig på grund av strikt ansvar, görs en skälighetsbedömning i stället för en bedömning av vållandet på båda sidor.¹⁶⁶

I en granbarkborretalan går det att hävda att den skadelidande medverkat till skadan genom att ha gett barkborrarna goda förutsättningar att angripa granarna till följd av att granarna från början har varit stressade eller saknat motståndskraft. Invändningen förekommer i den allmänna debatten om granbarkborrar, när anledningen till granbarkborreutbrottens omfattning hänförs till det rådande skogsbrukets med icke-ståndortssanpassade plantering, monokulturer med endast likåldriga trädbestånd och trakthyggesavverkning som skapar stress vid

hyggeskanten.¹⁶⁷ I generellare ordalag kan man uttrycka det som en invändning om att den skadade egendomen varit särskilt känslig för störningar av aktuellt slag och att den skadelidande därför borde ha vidtagit åtgärder till förebyggande av skadan.¹⁶⁸ Som framgår ovan måste dock för vållande en handlingsnorm ha brutits. Det finns ingenting i författning eller prejudikat som förbjuder något av det ovan nämnda skogsbruket. Sedvanan säger snarast att skogsbruk ska bedrivas just så: genom trakthyggesbruk.¹⁶⁹

Däremot finns det i föreskrifterna om barkborrebekämpning som nämnt en regel om att avverkning inom det särskilda bekämpningsområdet ska utföras så att bekämpningen inte försvåras.¹⁷⁰ Det skulle därför eventuellt bedömas som medvållande om en skogsägare inom det särskilda bekämpningsområdet avverkar i närheten av ett barkborreutbrott på ett sätt som blottar redan stressade granar, varpå hyggeskanten sedan blir angripen. Avverkning av riskbestånd är förvisso en välkänd bekämpningsmetod, men granbarkborreföreskrifterna uppställer alltså ett aktsamhetskrav.

Av 6 kap. 1 § skadeståndslagen framgår att *kan* jämkning ske om den skadelidande varit medvållande, men jämkning är inte obligatorisk.¹⁷¹ I jämningsbedömningen kan exempelvis skadelidandes ekonomiska och andra förhållanden beaktas.¹⁷² Omständigheterna i det enskilda fallet får avgöra.

¹⁶⁴ 5 kap. 7 § skadeståndslagen jfr med ovan avsnitt 2. Se även kärandes talan s. 6–8 i terminaldomen.

¹⁶⁵ NJA 2017 s. 9 p. 29.

¹⁶⁶ NJA 2017 s. 9 p. 27, Bengtsson: *Skadestånd för miljöskador* s. 100.

¹⁶⁷ S. Kirppu: "Granbarkborren skapar biologisk mångfald i skogen", *Mariestads-Tidningen*, 19 augusti 2021.

¹⁶⁸ Jfr NJA 1975 s. 155 och Bengtsson: *Skadestånd för miljöskador* s. 99.

¹⁶⁹ Jfr ovan avsnitt 2.

¹⁷⁰ 6 kap. 21 § SKSFS 2011:7.

¹⁷¹ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 13.3.1.

¹⁷² Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 277.

7. Avslutning

Syftet med denna artikel är att utreda om det enligt gällande svensk rätt är möjligt att få skadestånd för skador på skog som orsakats av granbarkborreangrepp som kan härstamma från närliggande brukad skog eller naturreservat. I artikeln framgår att 32 kap. miljöbalken skulle ge starkast skydd för en skadelidande skogsägare, eftersom det där föreskrivs rent strikt ansvar för verksamhetsutövaren. Det är särskilt aktuellt för angrepp som härstammar från de naturreservat där det saknas skyldighet att förebygga granbarkborrar. Tillämpning av miljöbalkens skadeståndsregler skulle dock förutsätta att blotta innehavet av skog är en verksamhet, att granbarkborreangrepp är en "annan liknande störning", och, om inte culpa visas, att granbarkborreangrepp inte anses behöva tålas med hänsyn till sin allmänvanlighet. Att dessa rekvisit skulle vara uppfyllda förefaller osannolikt.

Culpaansvar enligt skadeståndslagen bör i flera fall kunna föreligga vid överträdelser av granbarkborreföreskrifterna. Omständigheterna i det enskilda fallet skulle dock avgöra. Den skadelidande som söker sig till allmän domstol bör också åberopa skriven och oskriven grannelagsrätt, som kanske skulle kunna innebära ett striktare skadeståndsansvar. Att bevisa orsaksambandet medför svårigheter vid samtliga ansvarsgrunder, trots att en bevislättning skulle tillämpas vid talan enligt miljöbalken och förmodligen även enligt grannelagsrätten och skadeståndslagen. Granbarkborrarnas rörlighet och stora antal gör det svårt att bevisa att granbarkborrarna härstammar just från grannfastigheten. En skadeståndstalan möter sammanfattningsvis avsevärda hinder för att nå framgång.

För enskilda skogsägare kan detta innebära problem, särskilt eftersom möjligheten till försäkringsersättning för granbarkborreangrepp är

begränsad.¹⁷³ För grannar till naturreservat, som löper förhöjd risk för angrepp, har alternativa lösningar diskuterats. Ett förslag har varit en generell ersättningsrätt för grannar till naturreservat som drabbas av granbarkborreangrepp, men regeringen anser inte det vara aktuellt.¹⁷⁴ Buffertzoner runt naturreservat har föreslagits som en långsiktig lösning på spridning från skyddad skog till oskyddad och vice versa,¹⁷⁵ men ser inte heller ut att bli verklighet inom den närmsta framtiden. Skadestånd är alltså den kompensationsmöjlighet som för närvarande erbjuds. Det återstår därför att se hur domstolarna kommer att bedöma pågående och framtida skadeståndsmål.

En anledning till att frågan om skadestånd för granbarkborreangrepp är komplicerad är att risken för granbarkborreangrepp inte går att eliminera och att också om det hade varit möjligt, vore det inte önskvärt. Granbarkborrar och den döda ved de föredrar är en förutsättning för biologisk mångfald. Artikeln visar att i en skadeståndstalan på grund av granbarkborreangrepp, kan miljöhänsyn därför vara en sådan faktor som talar *emot* att en ansvarsgrund föreligger.

Sammanfattningsvis väcker granbarkborren många rättsliga frågor. Att en 5 mm lång skalbagge gör det skulle kunna tyckas förvånande, men är tvärtom alldeles självklart.

¹⁷³ Ersättningsbeloppet är relativt lågt, se Länsförsäkringar: Ersättningsbelopp skogsskador. *Länsförsäkringar*, utgåva 14, hämtad 13 januari 2022, https://www.lansforsakringar.se/globalassets/aa-global/dokument/prislistor/08868_14_ersattningsbelopp_skogsskador_webb.pdf och det är inte säkert att beloppet täcker skadorna.

¹⁷⁴ Prop. 2021/22:148 s. 128.

¹⁷⁵ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 4 och Länsstyrelsen i Södermanlands län, Hemställan om utveckling av ersättningsmodell för skador orsakade av granbarkborrar nära naturreservat, beslut 7 oktober 2020, dnr 511-6810-2020.